

Ruzsa György

Öntőformában rejlő ima: Szárovi Szent Szerafim rézikonjának öntőformája

Egy különleges, ritka, rézikon-öntőformát mutatok be, vagyis egy rézalapú ötvözetből készült ikon öntőformáját. A tárgy azért is számít viszonylag ritkának, mert kevés öntőforma maradt fenn, másrészt Szárovi Szent Szerafimot ritkán ábrázolták rézikonokon. Vannak, akik találoán öntőformába foglalt imának nevezik a rézikonokat.

A rézikonok, pontosabban a rézötvözetből öntött ikonok Oroszországban igen nagy számban készültek, szinte minden hívő birtokolt ilyet. Ezen műtárgyak kereskedelme a 19. században egyre kiterjedtebb lett. Például Msztyorában, a híres ikonfestő központban, a 19. század hatvanas éveiben már olyan sok rézikonot adtak el, hogy a msztyorai ikonfestők művei szinte kiszorultak a piacról, áruk mintegy a felére csökkent. Ezt olvashatjuk I. Golisevnel, aki kortársként számolt be az eseményekről.¹

Jelentős öntőműhely működött Krasznoje faluban is, mely a Kosztromai területen található, Kosztromától nem messze, délre, a Volga bal partján. Az e környéken készült réz- és ezüsttárgyakkal számos vándorkereskedő foglalkozott. E vándorkereskedők a nagy vásárokon megvették a réz- és ezüsttárgyakat, majd széthordták azokat egész Oroszországban, sőt még külföldre is szállítottak.²

Krasznoje falu magas mesterségbeli és művészi értéket képviselő öntött rézikonjai igen híressé váltak. Erről szerencsére ritka és részletes írott forrásunk is van, nevezetesen A. P. Szerov öntőmester beszámolója, amely apjának Pjotr Jakovlevics Szerov (1863–1946) óhitű (ószertartású, szakadár) rézöntő mesternek tevékenységéről szól.³

Pjotr Jakovlevics Szerov mester nagy rézöntőműhellyel rendelkezett, és elsősorban öntött rézikonokat, kereszteseket és könyvkapcsokat készített. A fent nevezett tárgyakat kb. 1897 óta kezdték itt gyártani. A. P. Szerov apja szinte sohasem adta el a helyi kereskedőknek termékét, hanem maga vitte azokat Moszkvába. Így került Moszkvával és más városokkal kapcsolatba. A. P. Szerov hangsúlyozza, hogy apja mély meggyőződésű óhitű volt, és ezért alakultak ki kapcsolatai a moszkvai Preobrazsenszkaja Városkapunál lévő Cserkizovo faluval, ahol ószertartású templom állt.

Ruzsa György (1947) – művészettörténész, professor emeritus, ELTE, az MTA doktora, Budapest, ruzsaagyorgylajos@gmail.com

¹ И. Гольшев: Производство медных икон в с. Никологорский погост Возниковского уезда. = Владимирские губернные ведомости. 1869, № 27. 2.

² М. М. Постникова-Лосева, Н. Г. Платонова, Б. Л. Ульянова: Золотое и серебряное дело XV–XX вв. Территория СССР. М., 1983, 91.

³ «Об истории литейного дела икон и крестов медно-литейного заведения Серова Петра Яковлевича, с. Красное Костромской области». Из тетради красносельского литейного мастера А. П. Серова (1899–1974). In Русское медное литье. Сборник статей. Выпуск 2. (Сост. и науч. ред. С. В. Гнутава.) М., 1993. 155–160.

Pjotr Jakovlevics Szerov jellemezte a gyenge termékeket is. Zagarje (Nyizsnyij-Novgorodi Terület) kis településről azt írja, hogy ott kis kereszteteket és ikonokat öntöttek, ám ezek az öntvények nem voltak tiszták, és kialakult egy ilyen szólás „rosszak, mint a zagarjeiek”. „Ezeknél a termékeknél az előlapot nem munkálták meg reszelővel. Az ikonokat és a kereszteteket gyakran régi öntvénynek hamisították.”⁴

Az emlékirat más érdekes részletre is kitér, például arra, hogy milyen rézötvözeteket használtak. Általában sárgarézből (латунь) készültek a tárgyak, vagyis réz és cink ötvözetéből. Ennek aránya egyharmad rész cink, kétharmad rész réz (медь) volt. A. P. Szerov hangsúlyozta, ha ennél több cink került az ötvözetbe, akkor törékennyé váltak a tárgyak. Néha bronzöntvényeket is készítettek. Ezt az ötvözetet speciálisan nem állították össze. Ilyenkor vegyes fémhulladékok (nagy részt rézből állót) használtak, melybe nem több, mint tizenöt százaléknyi önt is tettek.

Rézötvözetből öntött ikonjainak hátoldala, melyet egyszerűen „iznanka”-nak (изнанка), vagyis fonáknak neveztek, mindig elsimított, azaz reszelővel megmunkált volt. A vevők tiszteltben tartották, becsülték a reszelővel megmunkált fonákat.

Több kutató fölveti, hogy nagyon fontos lenne a rézötvözetek anyagainak pontos arányát számos ikonon meghatározni, mert ez közelebb vihet a datáláshoz és a készítési hely meghatározásához. M. Sz. Semahanszkaja O. Wernerre hivatkozva megállapítja, hogy az ipari korszak előtti időben olyan sárgaréz lehetett előállítani, amelynek maximum 28% volt a cinktartalma.⁵

Az eddigi adatok, mérések még mennyiségükben nem igazán jelentősek a régió és az elkészítési idő meghatározásához. Amúgy is sok gond lehet még, hiszen az ikonkészítő műhelyek bronzöntvényeiknél rendszerint nem használtak mindig azonos ötvözeteket, gyakran vegyes fémhulladékkal egészítették ki, miként ezt Pjotr Jakovlevics Szerov is tette.

A rézötvözetből öntött ikonról és öntőformáiról A. P. Szerov feljegyzéseinél jóval korábbi írott forrás is fennmaradt, melyet V. M. Tyetyerjatnyikov restaurátor talált meg a szentpétervári Szaltikov-Scsedrin Könyvtárban az 1960-as évek közepén.⁶

A többoldalas kézirat „Ukáz a rézművességről, ukáz a zománcozásról” elnevezéssel vált ismertté. A munka a rézöntvény ikonok öntéstechnikáját, utólagos megmunkálását, a zománc-készítést és a zománcozást ismerteti. A forrás lényegében nem is „ukáz”, azaz parancs jellegű, hanem inkább körülbekintő tanácsadásról van itt szó, egy tapasztalt, bölcs mester gondos tanítása. Szerzője valószínűleg nem egyszerű falusi kézműves. Szemléletével közel áll a kolostori ikonkészítőkhöz. Szeretet, tisztelet sugárzik irományából a réztárgy, a rézikon és anyaga iránt. A pénzügyi vonatkozásokat nem tartja fontosnak. A szövegből több érdekességet tudhatunk meg, mint például azt, hogy a jófajta friss kvasz (квас добрый свежий) elősegíti a formázóföld vagyis az öntőforma összetapadását, de a polírozásnál is használható. Ugyancsak a polírozásnál alkalmazták a glagyilot (гладило), a simítót, mely kemény acélból készült szerszám volt. A rézikon iránti tisztelet megmutatkozott abban is, hogy tisztítását csakis tiszta, fehér törlőkendővel (белый плат) végezheték, de abban is, hogy felületét igen kifényezték, aranszerű csillogására alakították.

⁴ Об истории литейного дела... *i. m.* 156.

⁵ М. С. Шемаханская: Заметки по истории медных сплавов в России. = Художественный металл России. (Ред., сост.: С. В. Гнутова, Е. Я. Зотова, М. С. Шемаханская.) М., 2001. 350–357. 355.

⁶ В. М. Тетерятников: Указы о медном и финифтяном мастерстве (история публикации указов). = *op. cit.* Русское... М. *i. m.* 1993. 121–154.

A bemutatott öntőforma Szárovi Szent Szerafim rézikonjához készült. Ezt a tükörírással kialakított cirill betűs szöveg is megerősíti. С: СЕРАФИМЪ САРОВСКИЙ ЧУД, vagyis CSODATÉVŐ SZÁROVI SZENT SZERAFIM. Ezek a mélyített betűformák az ikonöntvényen domború betűkként jelennek meg.

Szárovi Szent Szerafim (oroszul Серафим Саровский) (Kurszk, 1754. július 19. – Szárovi kolostor, Tambovi Kormányzás, 1833. január 2.) világi nevén Prohor Iszidorovics Mosnyin (Masnyin) az egyik legismertebb orosz aszkéta sztarec volt.⁷ 1903-ban kanonizálták. A szentté avatás időpontja gyakran lehet támpont az ikonok datálásánál, de Szárovi Szent Szerafim ikonjainál kivételt kell tennünk, mert halála után hamarosan igen ismert lett, és szinte szentként tisztelték.

Gazdag kereskedő családból származott. Hétéves korában leesett a harangtoronyról, de sértetlen maradt. 1786-ban szerzetes lett. 1794-től hosszú időn át remeteéletet élt. Elvonult az erdőbe, ahol szigorú aszkétaként erősítette testét, lelkét. Gyakran böjtölt, télen, nyáron ugyanabban a ruhában járt, sokat imádkozott, és elmélyedve olvasta az evangéliumokat és az egyházatyák írásait. Néhány évig állítólag csak kecsketalp fűvön élt. (Egyébként e fűvet ma is használják étel- és itélezésére, főleg a céklaleves ízesítésére, és kitűnő gyógynövénynek tartják.) Jámborságból egy medvét is táplált. (Ez emlékeztet Radonyezsi Szent Szerгий jámbor cselekedetére.)

Hagiográfiájában arról is olvashatunk, hogy egyszer rablók támadták meg erdei cellájában. A rablók ugyanis azt hitték, hogy miután a szenthez nemcsak sok szegény, hanem sok gazdag ember is jött lelki tanácsért, így a szent cellájában sok ékszer lehet. Fejszével leütötték, de kincsét nem találták nála. Amikor e rablókat később elfogták, Szent Szerafim megbocsátott nekik, és kérte, hogy ne büntessék meg őket. A szent azonban e támadás után mindig erősen meggörnyedve járt. Így ábrázolják a fára festett ikonokon, és így láthatjuk a bemutatott öntőformán is. A Szárovi kolostorban halt meg imádkozás közben.

⁷ Szakirodalom: Сказания о жизни и подвигах старца Серафима, иеромонаха Саровской обители и затворника, извлеченные из записок ученика его. = Маяк, журнал современного просвещения, искусства и образованности в духе народности русской. СПб., 1844. т. 16. Раздел «Словесность». 59–95; Н. В. Елагин (составитель): «Житие старца Серафима, Саровской обители иеромонаха, пустынножителя и затворника с приложением его наставлений и келейного монастырского правила». 4-ое издание. Муром, 1893. (первое издание 1863 год); Серафим (Чичагов): *Житие преподобного Серафима, Саровского чудотворца*. 2-е издание, Серафимо-Дивеевский монастырь, 1903.; Н. И. Кедров: Народный богомолец преподобный Серафим, старец Саровский. М., 1903; Л. И. Денисов: *Житие, подвиги, чудеса, духовные наставления и открытие святых мощей преподобного и богоносного отца нашего Серафима, саровского чудотворца*. М., Издание книгопродавца А. Д. Ступина, 1904; А. Н. Стрижева: Жизнь, подвиги и кончина Саровской пустыни иеромонаха и пустынножителя отца Серафима. = Лит. учеба. 1990. № 5. 145–153; *Archimandrite L. Moore: St. Seraphim of Sarov - a Spiritual Biography*. Blanco (Texas), 1994.; Szárovi Szent Szerafim élete és tanítása, Nyolc Boldogság Katolikus Közösség, 1996; A Szentlélek megszerzése. A Szent [Szerafim] beszélgetése N. A. Notovilovval a keresztény élet céljáról. Terebint Kiadó, Bp. 1996; *T. P. Pudu: Ранние жития Серафима Саровского: вопросы литературной истории*. = Труды Отдела древнерусской литературы (ТОДРЛ). 1999. (51) 427–434; *Gabriel Hagioryta, hieromnich, M. Jakimiuk, J. Misiejuk, (red.): Święty Serafim Sarowski, żywot i pouczenia*. Hajnówka, Bratczyk, 1999; Н. Мотовилов: Беседа Преподобного Серафима Саровского о цели христианской жизни. Фонд «Христианская жизнь», 2001; Протоиерей Всеволод Рошко: *Преподобный Серафим: Саров и Дивеево. Исследования и материалы*. М., 2001; *M.-J. Hutt: Der heilige Seraphim von Sarow*. Jestetten, Miriam-Verlag, 2002; *V. A. Stepanukhin: Преподобный Серафим Саровский: предания и факты*. 3-е издание, испр. и доп. Саров, ЗАО «ИНФО», 2009; А. Мадуркевич: Преподобный Серафим Саровский: Жизнь, чудеса, святости. М., Русь-Олимп, Эксмо, 2011; *M. Evdokimov: Serafino di Sarov: 15 meditazioni*. Milano, Gribaudo, 2011; *V. A. Stepanukhin: Серафим Саровский*. М.: Молодая гвардия, 2018. (Жизнь замечательных людей).

**Öntőforma. Szárovi Szent Szerafim. 19. század második fele. Fém, 13,3 x 8,1 cm.
Magángyűjtemény, Budapest**

Prayer Concealed in a Mould: The Mould for the Copper Icon of St. Seraphim

Keywords: mould, Russian copper-alloy icons, St. Seraphim of Sarov

The author describes a unique and rather rare casting form. Casting forms assisted the casting of copper icons, or rather copper-alloy icons like the icon of St. Seraphim of Sarov. The object in question is considered a rarity for more than one reason. On the whole, very few casting forms survive, and St. Seraphim of Sarov was seldom represented in copper icons. The study deals with 19th-century foundries amongst others and with icons made in the village of Krasnoje (in the Kostroma region) and the activity of the Old Ritualist, (Old Believer) master-crafts-man Piotr Iakovlevitch Serov.

The mould under scrutiny was made in the second half of the 19th century for the copper-alloy icon of St. Seraphim. This premise is reinforced by a text fashioned in mirror writing with Cyrillic letters: "Miracle-working St. Seraphim of Sarov". These recessed letters appeared in relief on the mould. The reader will get a brief acquaintance with the hagiography of St. Seraphim of Sarov (1754-1833), who was one of the most recognised Russian Ascetic. He was canonized in 1903. As is well known, the date of canonization often presents a basis for dating the relevant icons. In the case of the icons of St. Seraphim, however, one needs to make an exception, since very soon after his death he became extremely popular and he was almost revered as a saint.